

Finsen tager ikke imod

”Helbredet går det kun småt med, jeg må ikke tale, og ser ingen mennesker”. Sådan skrev Niels Finsen (1860-1904) til sin bror i november 1903. I samme brev fortalte han om ”en lille nyhed”, nemlig at han ville modtage nobelprisen inden årets udgang. Selve annonceringen kom den 10. december 1903.

Her kundgjorde nobelkomiteen, at Niels Finsen havde fået tildelt prisen inden for områderne fysiologi eller medicin. Nobelprisen var en anerkendelse af Finsens lysbehandling. Særligt havde han haft succes med at behandle sygdommen lupus vulgaris, der er en form for hudtuberkulose, med koncentreret lys. Ifølge komiteen havde Finsen således åbnet en ny vej for lægevidenskaben.

På grund af sygdom kunne Niels Finsen ikke rejse til Stockholm for at modtage prisen. Han blev fejret hjemme i sin lejlighed, der lå lige over laboratoriet i hans medicinske lysinstitut på Østerbro i København, også kendt som Finseninstitutet. Her var der lykønskninger fra instituttets to velgørere, de to ingeniører og industrimænd Gustav Adolph Hagemann og Vilhelm Jørgensen, men også fra instituttets ansatte samt professor i klinisk medicin Knud Faber (1862-1956) fra Københavns Universitet.

I sin tale på instituttet udtrykte Hagemann national stolthed over Finsens nobelpris. ”De små lande som Danmark har ingen andre sejre at vinde

end de åndelige, men er ikke også disse de bedste og værdifuldeste?”, spurgte han retorisk. Hageman tog det åbenbart for givet, at æren for prisen tilfaldt Danmark og ikke Færøerne, hvor Niels Finsen var født og opvokset.

Finsen selv kunne ikke sige noget. Han havde netop fået punkteret lungen pga. lungehindebetændelse. Siden barnsben havde han lidt af kronisk betændelse med væskeansamlinger i vitale organer som hjerte og lunger. Til anledningen havde han i stedet skrevet en tale, som blev læst højt af instituttets overlæge og Finsens trofaste støtte Holger Forchhammer.

I talen hyldede Niels Finsen instituttets bestyrelse, medarbejdere og støtter. Det videnskabelige arbejde, som nobelprisen blev givet for, var et ”fællesarbejde”. Finsen udtrykte håb om, at nobelprisen ville sikre en fortsat udvikling af instituttets arbejde for at undersøge og anvende ”den mægtige naturkraft: de livbringende lysstråler”.

Nyheden om Niels Finsens nobelpris nåede ud til alle landets lokalaviser og de store københavneraviser. På forsiden af *Politiken* den 11. december 1903 var der en tegning af Finsen og en længere portrætartikel. Finsen blev beskrevet som ”vores geniale landsmand”. Han har ”opfinderblod” og har altid ”puslet med opdagelser”. Avisen ringede til Finseninstituttet for at tale med Finsens hustru, Ingeborg, men fik ved et tilfælde fat i Niels Finsen selv. Han var for nysgerrig til at overholde lægens anvisninger om absolut tavshed.

”Ja, De ved, jeg har pleuritis [lungehindebetændelse], og De ved også, at man så ikke må tale, for så kommer man jo til at hoste, og det kan jeg ikke tåle”, sagde Finsen til avisen. Han fortalte også om sine planer med nobelprisen, der dengang lød på 161.000 kroner (svarende til 11 millioner nutidskro-

ner). Knap halvdelen skulle gå til Finseninstituttet, resten til Sanatoriet for Kroniske Hjerter- og Lunge-sygdomme, som Finsen selv havde frekventeret.

Derudover ville han gerne fortsætte sit arbejde med "lysets indvirkning på hele organismen og særlig lysstrålernes helbredende virkning på en række kroniske sygdomme". I anledning af nobelprisen havde Hagemann og Jørgensen hver doneret 50.000 kroner til Finseninstituttet. Ifølge Finsen skulle pengene gå til instituttets arbejde med "lysbade og solbade, mit gamle yndlingstema, som jeg tror så fuldt og fast på – det, som jeg allerførst tænkte på, da jeg begyndte at beskæftige mig med lysteorien". Den dødsyge nobelprismodtager nærede fortsat store forhåbninger til sit eget arbejdes helbredende kræfter.

Ikke godt nok

Nobelprisen blev uddelt første gang i 1901. Niels Finsen var dermed den tredje nobelprismodtager inden for fysiologi eller medicin. Prisen var blevet indstiftet af den svenske opfinder og entreprenør Alfred Nobel (1833-1896). Han havde opfundet dynamitten i 1865 og senere tjent sin store formue på bl.a. våbenproduktion.

Næsten alle Nobels penge gik til Nobelstiftelsen, som ifølge hans testamente skulle bruge formuens renter til uddeling af fem lige store priser inden for områderne fred, fysik, fysiologi eller medicin, kemi og litteratur. Priserne skulle gives som belønning til "dem, der i det forløbne år har gjort menneskeheden den største nytte". For de tre videnskabelige prisers vedkommende skulle priserne gives for den vigtigste opdagelse inden for de pågældende områder.

Hvad angår de videnskabelige nobelpriser, har det altid været en svær opgave for nobelkomiteerne

at fortolke Alfred Nobels to krav om henholdsvis den største nytte for menneskeheden og den vigtigste opdagelse. Komiteen fra Karolinska Institutet, den kendte svenske forsknings- og uddannelsesinstitution, der uddeler nobelprisen i fysiologi eller medicin, har som de andre komiteer vægtet de to krav forskelligt gennem tiden.

Nogle priser som Finsens nobelpris har haft mere fokus på den terapeutiske side, altså kravet om nytte, mens andre – som fx nobelprisen året før til Ronald Ross (1857-1932) for hans eksperimentelle arbejde vedrørende malariaparasittens livscyklus – er blevet givet til en stor opdagelse. Finsens nobelpris var den hidtil første og stadig eneste uddelt for behandling af hudsygdomme.

Finsen var indstillet til nobelprisen allerede i 1901 og 1902. Hagemann spillede på dette tidspunkt en vis rolle i forhold til at koordinere indstillingerne fra prominente videnskabsfolk fra Danmark, men havde åbenbart ikke altid succes med det. Knud Faber indsendte fx sin indstilling af Niels Finsen til 1902-prisen en dag for sent, og den fik derfor først virkning året efter.

I sin indstilling anerkendte Faber Finsens lysterapi som den ubestridt bedste behandling af lupus vulgaris. Han påpegede dog også, at det endnu var ”ganske uopklaret, hvorledes lysets helbredende virkning ved lupusbehandlingen skal forklares”. Der var stor interesse for lysterapi til behandling af hudsygdomme og mange andre lidelser, men altså ingen videnskabelig forståelse af, hvor godt den egentlig virkede, og hvorfor.

Den samme blanding af anerkendelse og forbehold gik igen i nobelkomiteens indstilling. Komiteen sagde, at opdagelsen af lysbehandlingen mod lupus havde haft stor nytte, men nævnte ikke, at der var tale om en banebrydende videnskabelig

opdagelse. Det blev ikke nævnt, at der havde været uenighed blandt komiteens medlemmer, og at afstemningen til fordel for Finsen ikke havde været enstemmig. Finsen havde vundet den sidste afstemning med fire stemmer mod en.

Det var læge og bakteriolog Ernst Almquist (1852-1946), der havde stemt imod. Han havde hellere set prisen gå til den tyske læge og bakteriolog Robert Koch (1843-1910), der i slutningen af 1800-tallet blev kendt for opdagelsen af den bakterielle årsag til sygdomme som miltbrand, tuberkulose og kolera. Koch fik nobelprisen i 1905.

I modsætning til Finsens var Kochs nobelpris udtryk for en mere generel tendens for de medicinske nobelpriser på dette tidspunkt, nemlig at de blev uddelt til videnskabsmænd, der havde klarlagt en årsagsmekanisme mellem sygdomme og de sygdomsfremkaldende mikroorganismer, enten bakterier, virus eller parasitter. Almquist mente, at det var sådanne opdagelser, der udgjorde de egentlige videnskabelige erkendelser. Finsens arbejde derimod scorede højt på nyheds- og nytteværdi.

En nobel pris

Allerede ved første prisoverrækkelse var nobelprisen omgivet med en særlig aura. Prisen var ikke bare usædvanligt stor i forhold til, hvad man ellers var vant til inden for videnskaberne, men også ledsaget af en fornem ceremoni og efterfølgende fornem banket ved Grand Hôtel i Stockholm med deltagelse af det svenske kongepar. I begyndelsen af 1900-tallet var der omkring 100 inviterede, alle mænd.

De videnskabelige nobelpriser var fra begyndelsen forbundet med høj faglig anerkendelse. Det skyldtes ikke mindst, at Alfred Nobel i sit testamente havde sikret en vis eksklusivitet og høj grad

af seriøsitet omkring indstilling og bedømmelse. Det er således kun nobelkomiteernes medlemmer, udpegede videnskabsfolk samt tidligere prismodtagere, der kan indstille kandidater til prisen.

Niels Finsens nobelpris var ingen undtagelse. Selv om Finsen ikke selv kunne rejse til Stockholm og deltage i festlighederne, var der bred anerkendelse fra både videnskab og offentlighed. Det videnskabelige tidsskrift *Boston Medical and Surgical Journal* (senere *New England Journal of Medicine*) skrev i 1903, at prisen indtog en særlig plads blandt de mange videnskabelige priser. Modsat mange andre priser var nobelprisen en ideel måde at hylde og fremme den bedste videnskabelige forskning på, mente tidsskriftet, for den var ledsaget af et betydeligt beløb og en høj grad af konsensus om det videnskabelige bidrag, der havde udløst prisen.

Vinklingen i den danske presse var national stolthed og Finsens enestående genialitet eller opfindelse. Som det ofte har været – og stadig er – tilfældet med nobelprisen, blev Finsens nobelpris til en blandet fortælling om det enkelte videnskabelige geni, videnskabens store anvendelsesmuligheder og national identitet og fællesskab. Ligesom Hagemann i sin tale havde nævnt den ære, der derved tilfaldt Danmark, var det et gennemgående tema i pressedækningen af Finsens nobelpris, at den var en *dansk* fortjeneste. Som et kuriosum kan det nævnes, at hvis man regner Finsens nobelpris som en pris til en færøsk videnskabsmand, indtager Færøerne en klar førsteplads som det land i verden, der har modtaget flest videnskabelige nobelpriser per indbygger. Danmark ligger med sine 13 nobelpriser, her fraregnet Finsens, i top-10.

Ved nobelceremonien den 10. december 1903 talte rektor ved Karolinska Institutet, Karl Mörner (1854-1917). Han havde selv været medlem af nobel-

komiteen og havde stemt for at give nobelprisen til Finsen. Mörner noterede sig, at Finsen ikke var den første, der havde arbejdet med lysbehandling. Finsen havde altså ikke opdaget selve lysbehandlingen, men han havde udviklet den og undersøgt den på en måde, der havde medvirket til ”et velsignelsesrigt fremskridt i lægevidenskaben”.

Talen indeholdt dog også et par forbehold, der antyder, at det havde været svært at balancere nytte og opdagelse i forhold til Finsens pris. Der var ingen tvivl om, at Finsens lysbehandling virkede mod lupus, men der var en enkelt ”ubehagelighed”, sagde Mörner, og det var dens ”kostbarhed”. Derudover var der fortsat tvivl om, hvordan behandlingen virkede – om det var indvirkningen af lyset på hudvævet, eller om det var lysets virkning på mikroor-

Finseninstituttets mest overbevisende dokumentation for lupusbehandlingens effektivitet var patienterne selv. Patienterne deltog personligt ved mange fremvisninger og foredrag om behandlingen, og der blev produceret en række før-og-efterbilleder, der viste de synlige resultater af behandlingen.
|| Medicinsk Museion/Københavns Universitet

**RES MANGLER, BLIVER
EFTERSENDT TIL NP**

ganismer i huden, der var forklaringen på de gode behandlingsresultater. Mörner fik dog vendt denne uklarhed til noget positivt ved at sige, at det spørgsmål ”vil blive genstand for videre undersøgelse i fremtiden”.

Velsignet succes for patienterne

Niels Finsens Medicinske Lysinstitut, eller bare Finseninstituttet, blev oprettet i 1896 med støtte fra Hagemann og Jørgensen. Instituttet fik plads til 24 patienter i en barak i Kommunehospitalets have. Indtil da havde Finsens arbejde været finansieret af universitetet og en række private fonde. Både staten og Københavns Kommune støttede arbejdet ved Finseninstituttet.

Her koncentrerede Finsen og hans medarbejdere sig om sygdommen lupus. Den opstår, når tuberkulose breder sig fra lungerne ud i huden. Sygdommen havde alvorlige konsekvenser. Vansinringen af de angrebnes ansigter kombineret med frygt for smitte gjorde, at de typisk var henvist til et liv som arbejdsløse eller på anden vis isoleret fra samfundet.

Finseninstituttet kom derfor som en velsignelse for patienterne. Tidligere havde man forsøgt sig med kirurgiske indgreb mod sygdommen, men det gav store, skæmmende ar, og der var risiko for, at lupus opstod igen i sårene. Finsens lysbehandling viste sig at være effektiv med langt bedre kosmetiske resultater.

Ved oprettelsen af Finseninstituttet var Finsen dog tilbageholdende med at udtale sig offentligt. ”Med stor forsigtighed, dette særkende for den ægte videnskabsmand”, skrev *Politikens* sundhedsreporter i december 1896, ”ønsker dr. F. ikke at udtale sig om behandlingens resultater”. Måske – spekulerede reporteren – var Finsen blevet belært af Robert Kochs tidlige annoncering af vaccinerings med tuberkulin som et middel mod tuberkulose, som alligevel ikke havde virket som lovet. Tværtimod havde Kochs behandling medført døden for mange af patienterne.

Ugen efter kom Finsens populære fremstilling af lysbehandlingen mod lupus. I bogen beskrev Finsen sine kliniske forsøg med både sollys og stærkt elektrisk lys fra kulbuelamper. I samarbejde med sin første lupuspatient, ingeniør Niels Mogensen (1848-1916) fra Københavns Belysningsvæsen, havde Finsen fået fremstillet samlelinser, der kunne koncentrere lyset på et lille område af huden. Patienterne blev behandlet med fokuseret lys i op til fire timer hver dag under næsten konstant opsyn. Behandlin-

gens varighed kunne strække sig over flere uger, alt efter hvor alvorlig infektionen var.

De første kliniske forsøg involverede 11 patienter. I sin bog omtalte Niels Finsen ikke direkte behandlingens effekt, bl.a. med henvisning til det lille antal patienter. Han nævnte dog, at hvis et sted på huden er blevet tilstrækkeligt behandlet, ”er det – i de par tilfælde, jeg hidtil har iagttaget – mere og mere kommet til at ligne normal hud”.

Finsen diskuterede også problemet vedrørende tilbagefald, kaldet recidiv. De to patienter, som havde været længst tid ude af behandling, havde begge oplevet recidiv, men Finsen forklarede det med, at patienterne i begge tilfælde ophørte med behandlingen i modstrid med Finsens anbefaling. For Niels Mogensens vedkommende havde han været i daglig behandling i fire måneder, og han anså sig selv som helbredt og havde i øvrigt ikke tid og penge til yderligere behandling. Efter et halvt år uden behandling havde han et område på størrelse med en ært, hvor lupus igen var kommet i udbrud.

Trods problemer med recidiv var Finseninstituttet en succes, for lupus var en udbredt sygdom. Instituttet behandlede omkring 800 patienter fra 1895 til 1901. I samme periode blev den midlertidige barak ved Kommunehospitalet udvidet til mere end 100 patienter ad gangen, men pladsen var stadig trang. Hagemann købte derfor en grund på Rosenvænget ikke langt fra hospitalet. Den første arkitekt-tegnede bygning blev taget i brug i årene 1900-1901.

Succesens slagside

Instituttet behandlede både danske og udenlandske patienter. Enkelte patienter var velhavende og betalte godt for behandlingen. Også i royale kredse var der stor opmærksomhed om Finseninstituttets arbejde. I år 1900 foranledigede prinsesse Alexan-